

УДК 59.922.6

Д. Т. Гошовська, Я. О. Гошовський

ПСИХОРЕАБІЛІТАЦІЯ ДЕПРИВОВАНОГО ПРОВІНЦІАЛА: МЕДІАЛЬНО-РЕФЛЕКСІЙНИЙ ПІДХІД

У статті йдеться про задіяння медіально-рефлексійного тренінгового підходу для успішної ресоціалізації провінційної депривованої особистості. Розкрито змістові та структурно-функціональні параметри медіально-рефлексійного тренінгу як психореабілітаційного інструментарію, що дає змогу депривованому провінціалові набути адекватнішої самооцінки й ідентичності.

Ключові слова: депривація, депривована особистість, психореабілітація, медіально-рефлексійний тренінг.

Гошовская Д. Т., Гошовский Я. О. Психореабилитация депривированного провинциала: медиально-рефлексионный подход. В статье идет речь о задействовании медиально-рефлексионного тренингового подхода для успешной ресоциализации депривированной личности из провинции. Раскрыты смысловые и структурно-функциональные параметры медиально-рефлексионного тренинга как психореабилитационного инструментария, что позволяет депривированному провинциалу приобрести более адекватную самооценку и идентичность.

Ключевые слова: депривация, депривированная личность, психореабилитация, медиально-рефлексионный тренинг.

Hoshovska D., Hoshovskyj Ya. Psychological Rehabilitation of Deprived a Habitant is from a Province: Medial-Reflection Training Approach. Speech goes in the article about involving of medial-reflection of training approach for successful resocialisation of deprived personality from a province. The semantic are exposed and structurally functional parameters of the training as a psychological rehabilitation tool, that allows a deprived provincial to purchase more adequate self-appraisal and identity.

Key words: deprivation, deprived personality, psychological rehabilitation, medial-reflection training.

Постановка наукової проблеми та її значення. Нагальна потреба в системному задіянні психореабілітаційних зусиль щодо оптимізації життєдіяльності депривованих людей із провінції зумовлена насамперед особливостями кризового матеріально-фінансового, ментально-ідентифікаційного, соціально-статусного й іншого походження, які здебільшого супроводжують і детермінують їхню екзистенцію в умовах глобальних трансформацій вітчизняного та світового соціуму [1; 2; 3; 5; 6]. Вочевидь провінціалові в ускладнених і мінливих парадоксах сьогодення набагато важче розплутати клубок супереч-

ностей та знайти семантично-функціональну нитку власного оптимального (оптимістичного) соціогенезу, отожд йому досить часто властива така симптоматика, як соціальне аутсайдерство, гостра потреба гіперкомпенсації відсутніх адекватних статусно-рольових взаємин і благ, незрілість і мозаїчність прояву індивідуально-особистісних властивостей, стійка дезадаптація, підвищена тривожність і агресивність, а також комплекс інших супутних «легких девіацій» (дивацтв), які мотивують і зумовлюють перебіг його буття. У контексті надання ефективної соціально-психологічної допомоги депривованим людям із провінції найоптимальнішим видається шлях цілісного й конвергентного підходу до їхньої психореабілітації та реадaptaції як основних соціально-психологічних тактик і стратегій. На нашу думку, оптимізація відносин депривованої/ресоціалізованої особистості із суспільством – головна умова формування її позитивного ставлення до себе, а створення ефективного розвивального довкілля посприє її соціальному рухові та самотворчості, активізує набуття зрілої ідентичності й самооцінки [2; 3; 4].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Вважаємо, що основною соціорекреаційною та психореабілітаційною лінією в контексті медіально-рефлексійної технології мають стати гуманно інтенсивні практики, зокрема розвиток комунікативних і організаторських здібностей (уміння творчо й наполегливо входити в контакт, активно спілкуватися, гнучко керувати, емпатійно слухати тощо); розвиток пригнічених креативних здатностей, поглиблення сфери інтересів і сензитивних схильностей депривованих людей; орієнтація на певний вид фахової самореалізації з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей; психореабілітація і рекреація депривованої людини з провінції як відновлення її психофізичного здоров'я, релаксаційне зняття емоційної напруги та фрустраційних синдромів, культивування адекватного самоприйняття і самооцінювання, створення відчуття психосоціальної захищеності тощо.

Важливою умовою успішної психореабілітації депривованого провінціала має стати принцип соціально-перцептивної та емпатійної побудови системи взаємин, що враховує обов'язкові норми функціонального паритету, співробітництва і взаємопідтримки між усіма учасниками розвивального мікросередовища. Безперечно, повинна пророщуватися атмосфера активності, толерантного ставлення до

кожного, культурно-естетична насиченість повсякденної життєдіяльності, спільне переживання успіхів і невдач із подальшим аналізом субкультурних угод, цінностей та здобутків. Адже саме такий *медіально-рефлексійний підхід завдяки своїй посередницько-примирювальній функціональній суті дає змогу досягнути оптимальної рівноваги в ланцюзі «депривована людина – психореабілітація – акцептувальний соціум».*

Ключова лінія нашого концептуального підходу до окресленої проблематики полягає в тому, щоб мікрогрупи людей, які проживали в умовах провінційної депривації, завдяки участі в тренінгу випробували на собі не лише вплив великого урбаністичного мегаполісу (столиці), а й відчули роль і значення прогуманного інтегративного розвивального тренінгового спілкування, що відрізняється низкою істотних показників від звичайного усталеного доквілля насамперед такими параметрами:

- спеціально організованою системою змістовної та суб'єктивно зацікавленої спільної діяльності, зорієнтованої на суттєві зміни й просоціально значущі цінності, тобто формування мотиваційних настановлень на подолання деприваційного минулого й вироблення аксіологічних орієнтирів і пріоритетів щодо набуття нових соціальних статусів і ролей;

- спільним, взаємозалежним і сумісно розподіленим характером співдіяльності всіх членів Т-групи, здійснюваної в єдиному фізичному та психологічному просторі для створення мікроклімату довіри, надійності, групової належності й підтримки як контраргументів щодо самотності, невпевненості, фрустрованості, аутистичності, замкнутості, які були характерними в депривованому минулому;

- довільністю, сепараційністю, значною автономією особистості провінціала і Т-групи та стимулюванням різноманітних форм соціальної активності (суб'єктності) у напрямку вироблення впевнених рольових диспозицій і індивідуального, і групового простору самореалізації на інтелектуальному, трудовому, спортивному, естетичному, релігійному та інших рівнях;

- актуалізацією завдяки стимулюванню кооперативних форм міжособистісної/міжгрупової взаємодії базових соціально-перцептивних якостей особистості провінціала, формування її намірів і спроможностей до групової ідентифікації та реальної, осмисленої і

творчої включеності в спільну міжгрупову діяльність на рівноправних засадах партнерства;

– здійсненням ревіталізаційного й рекреаційного впливу на особистість і на мікрорівні (внутрішньогрупові відносини в розвивальній групі собі подібних людей із провінції), і на макрорівні (толерантні міжгрупові взаємини на рівні «ресоціалізована особистість – акцептуючий соціум», «ресоціалізована група – недепривуючий соціум»).

Вважаємо, що ресоціалізація депривованих осіб має будуватися насамперед згідно з канонами генетичної психології та на підставі комплексного використання системи прийомів і засобів соціально-психологічного, клініко-онтогенетичного, психотерапевтичного та психокорекційного методів, що дасть змогу застосувати оптимальні міри соціально-реабілітаційної допомоги. Тому ресоціалізаційні заходи повинні відбуватись як протидія дезадаптації депривованих осіб та заслін від соціопатогенних факторів довкілля, що впливають на особистісний онтогенез/дезонтогенез провінціала [2; 3; 4].

Здійснений нами теоретико-емпіричний аналіз феноменології соціально-психологічного буття депривованих людей із провінції дає підстави стверджувати, що особа, перебуваючи в режимі різномовних обмежень, переживає не лише низку внутрішньо- і міжособистісних дискомфортних і деструктивних станів, а й досить часто перебуває в дихотомійному екзистенційному конфлікті різновекторної спрямованості [4]. Конфліктогенна природа депривації призводить до численних кризових ситуацій, які переживає людина і на рівні розщепленого й амбівалентного самосприйняття, і розбалансованому та ригідному міжособистісному спілкуванні. Отож конфліктогенність депривації є дестабілізувальним контекстом (і водночас активним чинником) неповносправного або й девіантного особистісного розвитку провінціала, (само)позбавленого соціально-комфортної траєкторії, та підриває засади гуманного й цивілізованого соціогенезу людини.

Спектр конфліктного життєіснування депривованої особистості з провінції настільки широкий і має таке глибоке інтро- та екстравертне закорінення, що потребує нагального системного ресоціалізаційно-психореабілітаційного впливу. Наша ресоціалізаційна діяльність щодо депривованих людей із провінції відповідно до теоретичних та емпіричних конструктів і розвивально-реабілітаційного

потенціалу генетичної психології (за С. Максименком) відбувалася *в річищі медіально-рефлексійного підходу*.

Проблема посередництва в конфліктній соціальній взаємодії людей розкрита в багатьох дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців (О. Антонова, І. Ващенко, С. Гиренко, Н. Грішина, В. Ковальов, М. Костицький, М. Пірен, В. Синьов, Дж. Скотт та ін.). Медіація як один з активно використовуваних у конфліктології термінів є способом вирішення конфлікту, який передбачає його завершення за участю третьої сторони. Це спеціальний вид посередницько-примирювальної діяльності, що полягає в оптимізації за участю третьої сторони процесу пошуку конфліктувальними сторонами вирішення проблеми, яке дало б змогу припинити конфлікт і гармонізувати подальший перебіг мирного розвитку та співіснування. По суті, медіація (посередництво) є спеціально організованим процесом, упродовж якого учасники конфлікту за допомогою нейтрального посередника (медіатора) планомірно виявляють проблеми та шляхи їх вирішення, шукають альтернативи й намагаються досягти консенсусу, який відповідав би їхнім інтересам, тобто медіацію насамперед потрібно розуміти як процес цілеспрямованого втручання, що просуває конфлікт у напрямку його вирішення.

Одним з основних ракурсів нашого дослідження було з'ясування ролі медіально-рефлексійного підходу в процесі ресоціалізації депривованої людини з провінції, яка, переживаючи різновидові конфлікти й маргінальні стани, адаптується та інкультурується в нове соціальне довкілля.

Було наголошено на встановленні структурних параметрів медіально-рефлексійного тренінгу, зокрема на змістово-функціональних механізмах, які, власне, і спричиняють сприятливий, позитивний ресоціалізаційно-психореабілітаційний ефект. Як ми відзначали, всі вони ґрунтуються на теоретичних пластах генетичної психології, маючи її методологічне обрамлення та експериментально-методичну сутність. В основі методологічної парадигми ресоціалізаційно-реабілітаційного процесу лежить система продуктивних і евристичних засобів генетичної психології, зокрема експериментально-генетичний метод [2; 3]. Теоретико-методологічним підґрунтям розробленого нами медіально-рефлексійного тренінгу послуговували роботи Г. Вачкова, І. Ващенко, Д. О'Конора, С. Максименка, К. Рудестама, Д. Сеймура, І. Ялома, Т. Яценко та ін. У процесі створення структурного пси-

хотехнічного каркасу розробленого нами медіально-рефлексійного тренінгу враховувалися окремі положення моделі культурного наuczіння R.Brislin, який запропонував п'ять програм кроскультурної орієнтації: 1) тренінг самосвідомості; 2) когнітивний тренінг; 3) тренінг атрибуції; 4) поведінковий тренінг; 5) навчання практичним навичкам [7]. У системі ресоціалізації депривованої особистості провінціала має функціонувати цілий конгломерат методів активного повернення індивіда до суспільства, одним із яких є розроблений нами медіально-рефлексійний тренінг.

Як відомо, вичленовують офіційних медіаторів (міждержавні організації (ООН), державні правові інститути (арбітражний суд, прокуратура), державні спеціалізовані комісії (наприклад, комісії Верховної Ради України) та ін., а також і неофіційних (практикуючі психологи, соціальні педагоги, правники, релігійно-місіонерські посередники та ін.). Спонтанними медіаторами може бути також широке коло осіб – свідків конфлікту (друзі, родичі, колеги, однолітки, випадкові перехожі).

Емпіричне дослідження проблеми ми здійснювали впродовж 2008–2010 років на базі Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України в м. Києві. Гомогенна маскулінна вибірка ($n=126$) складалася з вихідців із невеликих містечок і сіл Західної України, які мали «свіжий» адаптаційний досвід проживання в столиці (2–4 місяці) та перебували на заробітках, тобто в режимі своєрідної внутрішньої міграції/еміграції. Усі вони переживали істотні дискомфортні проблеми адаптаційного характеру, що проявлялися в дуже широкому спектрі: від соціально-економічних і побутових незручностей (орендоване перенаселене й дороге житло, низькокалорійне й не-систематичне харчування, понаднормований робочий день, відсутність регулярних сексуальних контактів, антисанітарія тощо) до ментально-культурологічної ностальгії за «полишеними гніздами» (мовна сегрегація рідного (державного) мовлення в столиці української держави, втрата духовного зв'язку із сім'єю, дистантні форми виховання власного потомства, жорсткі, принизливі й цинічні владно-підвладні взаємини з роботодавцями, культурно-етикетні моделі та зразки поведінки, релігійно-конфесійні незручності (більшість досліджуваних ідентифікували себе ортодоксальними греко-католиками) тощо). Минуле провінційне життєіснування на початкових етапах тренінгу здебільшого ідеалізувалося, презентувалося майже як су-

цільний пасторальний позитив, щоправда, з об'єктивною констатацією окремих недоліків на рівні лексем «погані дороги», «болото», «відсутність комфортних побутових умов», «безробіття», «песимізм» тощо.

Загалом різною мірою всі рекрутовані учасники вибірки переживали багатоманітні й часто синтезовані форми депривації, зокрема психічну, соціальну, родинну, сімейну, сексуальну, гендерну, комунікативну, інформаційну, перцептивну, афективну (емоційну), екстремальну, просторову, харчову, темпоральну, духовно-соматичну, субетнічну, депривацію сну та ін.

Усі досліджувані негативно ставилися до номінації себе «провінціалом», однак після бесіди погоджувалися з позитивами цього терміна, його соціологічною нормативністю, автентичною (навіть патріотичною) правильністю, соціально-психологічною доречністю та ігнорували негативні стереотипні нашарування на його понятійну семантику. Більшість досліджуваних (82 %) констатувала притаманність ознак культурної депривації (недостатній розвиток культурних потреб, наявність яких передбачається в сучасній цивілізації), когнітивної депривації (відсутність можливості розуміти й регулювати те, що відбувається навколо), соціальної депривації (обмежена можливість для засвоєння автономної соціальної ролі, першопричиною чого насамперед є нестача контактів із зовнішнім середовищем, мікро- і макродовкіллям) та інших деприваційних модифікацій. Масовим було визнання сімейної, сексуальної, харчової та інших депривацій, а також їхніх модифікованих варіантів.

Безперечно, ключовими формами були економічна (матеріальна) та професійна депривація, що висуваються в ранг найтипівіших для трудових мігрантів. Майже кожен член вибірки (94 %) визнавав основною причиною власних проблем і дисфункцій маргінальний стан через розлади на рівні ототожнення у парадигмі «провінція (батьківщина) – столиця (чужина)».

На початкових етапах проведення медіально-рефлексійного тренінгу ми зауважили наявність своєрідної амбівалентності в депривованих людей у преференціях певним моделям медіаторських функцій: досліджувані віддавали помітну перевагу першим двом «ролям», прагнучи віднайти в еспериментаторові «третейського суддю» й «арбітра», тоді як їм пропонувалися наші поведінкові моделі як

«спостерігача», «помічника», «посередника». Однак згодом упродовж занять наші свідомі й навмисні спроби «судити» чи «арбітрувати» наштовхувалися на помітний спротив досліджуваних, які самі обирали такі інтенсивні тактики вирішення проблем. Дещо менш поціновувані ролі посередника й спостерігача віддавалися більшістю вибірки або експериментаторові, або особам із найнижчим соціометричним статусом (соціометрія та референтометрія були обов'язковими ще на етапі пілотажу).

Тренінгові заняття були укладені за поступовим цикловим принципом, де кожний наступний етап логічно поєднувався з попереднім, і проводилися у вигляді психотехнічних рольових ігор та вправ, диспутів, самозвітів та інших методів, які сприяли зануренню в аперцептивний деприваційний досвід учасників та стимулювали рефлексію.

У посередництві існують чотири базисні стратегії: вирішення проблеми, яке ще називають інтеграцією (передбачає пошук взаємовигідного рішення, яке задовольнить обидві сторони); компенсація (передбачає обіцянку винагороди за здійснені сторонами поступки або досягнуті ними домовленості); тиск (передбачає примус сторін до поступок або згоди, що досягається покаранням або погрозою покарання); бездіяльність (свідоме прагнення того, щоб сторони конфлікту самі його владнали). Звичайно, у роботі з депривованими людьми ми категорично відмовилися від використання двох останніх базисних стратегій, оскільки тиск чи потурання до бездіяльності не мали б психореабілітаційного ефекту, а лише б поглиблювали кризовість і дискомфортність спілкування в Т-групі.

Важливим моментом медіально-рефлексійного тренінгу є формування довіри і між учасниками, і до медіатора-посередника. Особливого значення набуває не лише роль репутації посередника, але і його перший контакт зі сторонами та вміння використовувати для посилення довіри конфіденційні зустрічі з кожною зі сторін окремо. Це ми досягали насамперед завдяки активному слуханню, підтримці об'єктивності й конфіденційності, демонстрації зацікавленості й уникнення різких та недоречних оціночних суджень щодо актуального «дезадаптивно-столичного» стану. Серед важливих прийомів активного слухання ми використовували емпатію, уточнення, перефразування, валідацію, резюмування тощо. Емпатійне ставлення та

уточнення як зацікавлене й розуміюче звернення медіатора до учасників Т-групи із запитаннями допомагали отримати повнішу інформацію про особливо травматичні чи інтимно-особистісні негаразди й випадки з деприваційного минулого. Завдяки перефразуванню через прийом повторення певної думки іншими словами ми набували можливості перевірки точності й адекватності розуміння складних колізій тренінгового спілкування. Валідація як віднаходження позитивного аспекту у висловлюваннях співрозмовників давала змогу поглибити розуміння та прийняти членів Т-групи як просоціально зорієнтованих людей, які прагнуть подолати минулі «провінційні» обмеження й набути нових успішних статусно-рольових позицій. Резюмування давало змогу для підбиття правильно зрозумілих підсумків та формулювання адекватних висновків із почутих життєвих історій.

Гнучкість тактик медіатора – запорука успішнішого перебігу тренінгу та швидшого досягнення ресоціалізаційного ефекту як «деприваційного вивільнення» досліджуваних. Тому доцільно застосовувати тактику почергового вислуховування (для з'ясування ситуації та вислуховування пропозицій у період гострого кризово-конфліктного способу досягнення консенсусу), директивні дії (акцентування уваги на слабких і недостатньо аргументованих моментах у позиціях опонентів дискусії), виважений і толерантний тиск на одного з опонентів (одному з опонентів доводиться недоречність чи помилковість його позиції), а також своєрідну «човникову дипломатію», коли медіатор розмежовує конфліктуючі сторони, постійно курсуючи поміж ними й погоджуючи їхні рішення для досягнення спільного ресоціалізаційного результату.

Успішне посередництво як поступове обопільне досягнення згоди відбувається поетапно й зумовлює набуття всіма учасниками тренінгу певної єдності та взаємності ресоціалізаційно-психореабілітаційних інтересів, що з часом призводить до збільшення взаємодовіри і взаємодопомоги, зокрема в напрямку спільного пошуку збалансованого розв'язання суперечливих питань деприваційного минулого у власному провінційному житті. До речі, на початкових етапах тренінгу ми за умови виконання загального принципу стримування ескалації конфлікту все ж в окремих випадках використовували й допускали тимчасову ескалацію, метою якої була демонстрація учас-

никам Т-групи непродуктивності обраної ними тактики ведення переговорів і неадекватності запропонованих моделей виходу із ситуацій депривування.

Загальне рефлексивне настановлення Т-групи було спрямоване на підтримку постійного самоусвідомлення учасниками нових статусних ролей і власних просоціальних ціннісних орієнтацій, а також спонукали до ствердження потреби в самоактуалізації та самовизначенні («завойовуй новий простір і час, опановуй столицю»).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Загалом наша концептуальна модель ресоціалізації депривованої особистості передбачає такі змістово-семантичні та структурно-функціональні параметри: самовизначення, соціально-психологічна адаптація, абсорбція, позитивна самоакцептація, самоактуалізація тощо, зокрема такі її частини, як реадаптація, реабілітація, реєдукація, реструктурація, реінтеграція, рекреація та ін.

У процесі медіально-рефлексивної тренінгової діяльності учасники мали змогу когнітивно-емоційно пережити в індивідуальному та груповому досвіді численні кризово-конфліктні ситуації депривування, а значить інтеріоризувати ці інформативно-психологічні знання та зробити певні висновки щодо потреби ресоціалізаційних видозмін, модернізацій, реформування свого життєвого устрою в нових урбаністичних соціально-економічних (непровінційних) умовах. Завдяки участі в медіально-рефлексійному тренінгу відбувається становлення та розвиток таких важливих якостей депривованої особистості провінціала, як комунікативність, рефлексивність, спонтанність, креативність, відповідальність, емпатійність, самокритичність тощо. Застосування активних методів потребує створення атмосфери відповідальної та відвертої взаємодії, використання комунікативно-перцептивних засобів, інтерактивних вправ та інших дієвих форм самовираження особистості з провінції, яка адаптується до життя в столиці. Участь у тренінгу набуває для депривованого провінціала особливого значення, адже пророщує позитивний зворотний зв'язок, створення ситуації успіху, культивування віри в модернізацію власної Я-концепції, набуття адекватної ідентичності та зміну способу і стилю життя – і у провінції, і в столиці.

Література

1. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: Як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик. – К. : Либідь, 2003. – 520 с.

2. Гошовська Д. Індивідуальні характеристики професійної ідентичності: постановка проблеми : зб. матеріалів наук. конф. / за ред. М. В. Савчина / Д. Гошовська. – Дрогобич : [б. в.], 2010. – Вип. 4. – С. 25–33.
3. Гошовський Я. Медіум-тренінг як технологія генетичної психології в ре-соціалізації депривованої особистості / Я. Гошовський // Проблеми гуманітарних наук // Наук. зап. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. – Дрогобич : НВЦ «Каменярь», 2004. – Вип. 13. Психологія. – С.73–84.
4. Гошовський Я. Самосвідомість провінціала як неперервне перебування у стані депривації / Я. Гошовський // Проблеми провінціології : зб. тез і матеріалів Міжнар. наук.-практ. семінару 4–6 листоп. 1996 р., м.Чернівці. – Чернівці : [б. в.], 1996. – С. 28–29.
5. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : Изд-во ООО «КММ», 2006. – 240 с.
6. Прибиткова І. У пошуках нових ідентичностей: Україна в етнорегіональному вимірі / І. Прибиткова // Соціологія : теорія, практика, маркетинг. – 2001. – № 3. – С.60–78.
7. Brislin R. Translation and content analysis of oral and written materials / R. Brislin // Handbook of cross-cultural psychology. – Boston : Allyn and Bacon, 1980. – V. 2. – 320 p.